

Nuo Vienos iki Vilniaus – lenktųjų baldų gamybos technologija, fabrikai ir jų produkcija XIX a. pab. – XX a. pr.

Eglė Bagušinskaitė

Architektūros fakultetas, VILNIUS TECH

Pylimo g. 26, LT-01141 Vilnius

egle.bagusinskaite@gmail.com

Straipsnio tikslas, remiantis archyviniais šaltiniais, periodinės spaudos reklaminiais skelbimais, išlikusių baldų pavyzdžiais, pristatyti lenktųjų baldų fabrikų steigimą, jų veiklą, gamintą produkciją Vilniaus mieste XIX a. pab. – XX a. pr. Aptariama lenktųjų baldų gamybos specifika, dizaino sprendiniai, svarbiausios šiuos baldus gaminusios Europos įmonės ir fabrikai. Parodomas vietos gamintojų radimasis, jų siekis įsitvirtinti ir konkuruoti su atvežtine produkcija.

Reikšminiai žodžiai: lenktieji (Vienos) baldai, Michaelis Thonetas, Leiba Gilelsas, „Bukowiena“.

XIX amžiaus Europos modernizacijos proceso atgarsiai, pažangios technologijos ir efektyvesni gamybos būdai, naujų medžiagų pritaikymas ir dizaino naujovės baldų gamyboje Vilniuje buvo pradėtos diegti tik pačioje XIX a. pabaigoje. Anksčiau baldų dirbimas buvo sutelktas amatininkų rankose, tik XIX a. pabaigoje pirkliai pradėjo steigti naujas pramonės įmones, perimdami europines baldų gamybos patirtis. Ryškiausiu vietiniu fabrikinės produkcijos pavyzdžiu tapo lenktieji baldai, kurių gamybą ir aptarsime.

Lenktieji, arba Vienos, baldai užima išskirtinę vietą baldų raidos istorijoje, kadangi žymi masinės gamybos pradžią. Tai žymiausias baldų gamybos proceso modernizacijos produktas. Istoriografijoje šių naujos kartos baldų raida Europoje aptarta įvairiais pjūviais – naujų technologijų įdiegimas, pramoninė gamyba ir jos plėtra, baldų dizainas¹. Iš buvusioje Rusijos imperijoje įkurtų lenktųjų baldų fabrikų išsamiausiai analizuotas dabartinės Lenkijos teritorijoje veikusių baldų fabrikų kūrimasis². Šių baldų gamybos Vilniuje istorija plačiau nenagrinėta, galima paminėti tik apžvalginį autorės straipsnį³, kurį papildė nauji, anksčiau neskelbti duomenys ir atributuoti dirbiniai.

XIX a. pab. – XX a. pr. lenktųjų baldų fabrikų kūrimosi aplinkybės Vilniuje atskleidžia Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA)

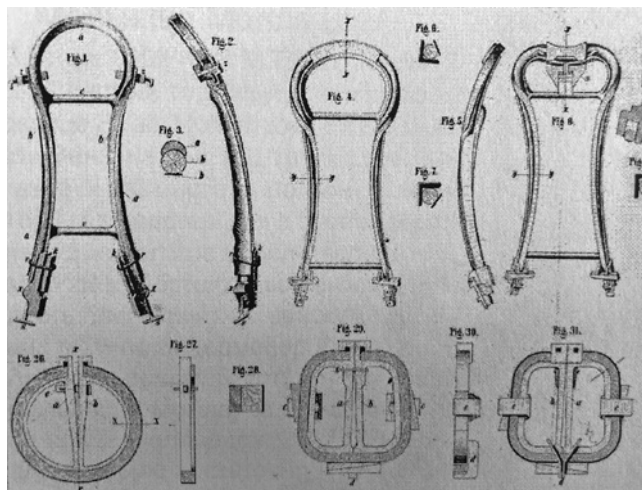
- 1 *Принцип Тонета. Мебель из гнутой древесины и стальных трубок*, сост. Клаус Пезе и Урсула Петерс (Нюрнберг: Германский национальный музей, 1991); *Bent Wood and Metal Furniture: 1850–1946*, ed. Derek E. Ostergard (New York: The American Federation of Arts, 1987); Ekaterini Kyriazidou and Martin Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, *The Journal of Economic History* 59, no. 1 (1999): 143–166; Maja Lozar Štamcar, „Bentwood Furniture Manufacture in Slovenia“, *Furniture History* 28 (1992): 188–199; Генрих Гацура, *Мебель Тонета. Изделия фирмы „Братья Тонет“ на мебельном рынке Царской России* (Москва, 2001); Генрих Гацура, *Венская мебель Якова & Иосифа Коня. История известнейшей фирмы эпохи модерна и каталог ее изделий поставлявшихся на мебельный рынок Царской России* (Москва, 2008).
- 2 Izydor Grzeluk, „Wojciechów“ pierwsza Polska fabryka mebli giętych“, *Design: wiadomości Instytutu Wzornictwa Przemysłowego* 4 (1992): 28–36; Stefan Mieleszkiewicz, „Polskie fabryki mebli giętych z drewna i rur stalowych“, *Design: wiadomości Instytutu Wzornictwa Przemysłowego* 3 (1992): 16–22; Stefan Mieleszkiewicz, „Wytwórnice mebli giętych działające w Polsce* w XIX i I połowie XX wieku“, *Przemysł drzewny* 3 (1996): 1–5; Wiesław Tarnas, „Fabryka Mebli Giętych „Wojciechów“ w Wojciechowie w dobrach Kraśniczyn Aureliusza hr. Poletyły“, *Rocznik Chełmski* 7 (2002): 133–142; Joanna Wojciechowska-Kucięba, „Pierwsze Polskie Fabryki Mebli Giętych“, *Kresy Południowo-Wschodnie: rocznik Przemyskiego Centrum Kultury i Nauki „Zamek“* 1 (2005/6): 167–172; Joanna Wojciechowska-Kucięba, *Polskie meble gięte* (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012).

saugoma Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyriaus (f. 382) ir Vilniaus miesto valdybos (f. 938) medžiaga. Bylose užfiksuota fabrikų steigimosi dokumentacija – prašymai įkurti fabrikus, jų brėžiniai, susirašinėjimai įvairiais klausimais. Informaciją apie baldų fabrikų veiklą papildo Rusijos valstybės istorijos archyve Sankt Peterburge (toliau – RVIA, f. 23) esanti Vilniaus gubernijos fabrikų inspekcijos medžiaga, kurioje užfiksuoti gubernijoje veikę fabrikai, jų energijos šaltiniai, gamybos pajėgumai, darbuotojų skaičius ir darbo pažeidimai.

Kiti svarbūs šaltiniai – tai XIX a. pab. – XX a. pr. periodinė spauda⁴, įvairūs informaciniai leidiniai: fabrikų žinyrai⁵, adresų knygos⁶, vadovai po Vilniaus miestą⁷. Iš juose paskelbtos informacijos galima atsekti fabrikų veiklos metus, jų lokalizaciją ir savininkus, sužinoti, kaip Vilniaus gamintojai pristatė savo dirbinius vietiniams gyventojams.

Prieš pradedant kalbėti apie Vilniaus situaciją, pravartu prisiminti svarbiausius faktus ir atkreipti dėmesį į šių baldų gamybos specifiką. Lenktųjų baldų gamybos pradininku laikomas vokiečių kilmės pramonininkas Michaelis Thonetas (1796–1871), kuris pirmąją savo dirbtuvę įkūrė 1819 m. Bopardo mieste (Vokietijoje), o apie 1830 m. pradėjo eksperimentuoti su naujomis medienos lenkimo technikomis. 1842 m. apsigyveno Vienoje, kur 1849 m. įsirengė dirbtuvę. 1853 m. Thonetas kompaniją perleido savo penkiems sūnams ir pavadino ją „Gebrüder Thonet“, t. y. „Broliai Thonetai“⁸.

- 3 Eglė Bagušinskaitė, „Baldų gamyba, prekyba ir produkcija Vilniuje XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje“, *Kultūros paminklai* 19 (Vilnius: Savastis, 2015): 93–148.
- 4 *Виленскій вестникъ*, 118, 120, 137, 163, 171 (1895); 95, 107, 110 (1897).
- 5 *Список фабрик и заводов Европейской России СПб (С.-Петербургъ: Типографія В. Киршбаума, 1903); Фабрично-Заводскія Предпріятія Россійской Имперіи, сос. Л. К. Езіоранскій (С.-Петербургъ, 1909).*
- 6 *Вся Вильна. Адресная и справочная книга на 1909 годъ* (Вильна: Вся Вильна, 1909); *Вся Вильна. Адресная и справочная книга на 1911 годъ* (Вильна: Вся Вильна, 1911); *Вся Вильна. Адресная и справочная книга на 1912 годъ* (Вильна: Вся Вильна, 1912); *Вся Вильна. Адресная и справочная книга на 1913 годъ* (Вильна: Вся Вильна, 1913); *Вся Вильна. Адресная и справочная книга на 1914 годъ* (Вильна: Вся Вильна, 1914); *Вся Вильна. Адресная и справочная книга на 1915 годъ* (Вильна: Вся Вильна, 1915); *Справочная книжка о телефонномъ сообщеніи г. Вильны на 1915 годъ* (Вильна: Тип. М. А. Дворжеца, 1915).
- 7 Александр Виноградов, *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям: с многими рисунками и новейшим планом, составленным по Высочайше подтвержденному: в 2-х частях, 2-е изд.* (Вильна: изданіе А. Д. Ицковича, 1908).
- 8 *Принцип Тонета*, 14–16.

1. Lenkimo formos ir konstrukcijų brėžiniai, 1893, in *Принцип Тонета*, il. 21

Drawings of the bending shape and construction, 1893, in *Принцип Тонета*, fig. 21

Svarbiausios Thoneto į baldų gamybą įvestos naujovės – lenktos medienos pritaikymas, faneros plokštumų naudojimas vietoj natūralių lenktų – tapo pagrindiniu veiksnium, pereinant nuo tradicinės amatininkiškosios prie modernios mašininės baldų gamybos su keičiamais komponentais. Tobulindamas technologiją, jis pradėjo naudoti lenktus buko, gausiai išplitusio Vidurio Europos areale, medienos strypus. Išskirtinis sprendimas – lenkimo procesui pritaikytos metalinės juostos ir garinimas, dėl ko padidėjo medienos lenkimo galimybės. Veikiant garams, medienos aliejai ir derva iš dalies pasišalindavo, taip buvo palengvintas lenkimo procesas. Didžiausia problema lenkiant medieną – jos skilimas. Šis keblumas buvo išspręstas spaustu-kais pritvirtinus plokščią metalinę juostą išilgai medienos. Lenkiant medieną metalinė juosta priglusdavo prie išorinio išgaubto paviršiaus ir neleisdavo jai išsitempti. Kietos medžiagos lenkimas į struktūruotą formą leido sutau-pyti medžiagų ir darbo laiko, nes vienam baldui reikėjo mažiau dalių⁹. Toks gamybos būdas 1856 m. buvo užpatentuotas¹⁰ [1 il.]. Vėliau išlenktos dalys buvo montuojamos, jungiamos varžtais, pasostės ir atkaltės dekoruojamos įvairiais ornamentais. Įvaldžius viso faneros lakšto lankstymą, 1877 m. pa-sirodė pirmosios faneruotos pasostės, tapusios alternatyva pintoms iš nen-drių. Vėliau gamintos kelių tipų pasostės ir atkaltės: lygios, išgręžiotos skylu-tėmis, su įspaustais, raižytais ir išdegintais (intarsija) ornamentais. Intarsijos

9 Kyriazidou and Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, 147.

10 *Принцип Тонета*, 20.

terminas šiuo atveju įgavo kiek kitokią prasmę¹¹ – juo įvardytas dekoras, kai ant paviršiaus įkaitintu antspaudu buvo išdeginamas raštas. Buvo galima pasirinkti dviejų tipų atspalvius – šviesų ir tamsų, jeigu pasirinktas fonas buvo tamsus, tai raštas buvo deginamas šviesesnis, ir atvirkščiai¹².

Ne mažiau nei pati technologija ir faneravimas, buvo svarbus pagamintų baldų dalių uniformiškumas (atkalčių, kojų, pasosčių žiedų), leidęs keisti ne tik konkretaus modelio, bet ir daugybės skirtingų modelių dalis. Produkcijos standartizacija leido sumažinti kainą, o nuo pirmojo „Brolių Thonetų“ baldų katalogo, pasirodžiusio 1859 m., baldų modelių numeracija leido racionalizuoti gamybą ir platinimo procesus¹³. Žinomiausias ir labiausiai išplitęs įmonės gaminys – kėdės, įgavusios *Thoneto, brolių Thonetų, Vienos, arba lenktųjų, kėdžių* pavadinimus.

Įmonės gamyba sparčiai plėtėsi – XIX a. viduryje Vidurio Europoje buvo atidaryti penki nauji fabrikai¹⁴. Reikšminga, jog 1881 m. „Brolių Thonetų“ baldų fabrikas pradėjo veikti Novoradomske (dab. Radomskas, Lenkija)¹⁵. Fabrikas įkurtas šiame Rusijos imperijos mieste, kad nereikėtų mokėti didelių įvežimo muitų, didžioji dalis čia pagamintos produkcijos ir buvo realizuojama Rusijos imperijoje¹⁶. Šio gamintojo baldai buvo žymimi įkalais, antspaudais, įdagais ir specialiomis etiketėmis, pradėtomis naudoti apie 1862 metus. Atsižvelgiant į užsienio rinkų poreikius, ant Rusijos imperijos gyventojams skirtų baldų buvo klijuojamos popierinės etiketės, atspausdintos kirilica [2 il.], o sėdimųjų baldų vidiniame ratlankyje naudotas įdagas „THONET“¹⁷.

Augant lenktųjų baldų populiarumui, „Brolių Thonetų“ gamybos monopoliiui pradėjo kelti grėsmę kiti gamintojai. 1869 m. „Broliams Thonetams“ atsisakius medienos lenkimo patento, didžiausia konkurentė tapo

11 Intarsija [it. *intarsio*] – medžio dirbinių (daug. baldų) dekoravimo technika: į išskaptuotą medžio paviršių įterpiami kitos rūšies, spalvos ir tekstūros medienos gabalėliai bei plokštelės. *Dailės žodynas*, redaktorių kolegija: Jolita Mulevičiūtė (atsakomoji redaktorė), Giedrė Jankevičiūtė ir Lijana Šatavičiūtė (Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 1999), 167.

12 Гацура, Мебель Тонета, 219.

13 Kyriazidou and Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, 147–148.

14 1857 m. pradėjo veikti pirmasis baldų fabrikas Koričane, Moravijoje (dab. Čekija), 1862 m. – Bistricoje (dab. Rumunija), 1866 m. – Gross-Ugrocze (dab. Vengrija), 1867 m. – Vsetyne (dab. Čekija), 1868 m. – Halenkove (dab. Čekija). Ibid., 145.

15 1867 m. Radomsko miestas pervadintas Novoradomsku, o 1919 m. atgavo senąjį pavadinimą.

16 Ираида Ботт и Мария Канева, *Русская мебель. История, стили, мастера* (Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2003), 352.

17 *Принцип Тонета*, 127–137; Гацура, *Мебель Тонета*, 228–229.

2. „Brolių Thonetų“ įmonės etiketės, žyminčios Rusijos imperijos rinkai skirtus baldus, in Генрих Гацура, *Мебель Тонета*, il. 13, 14

Labels of the Thonet Brothers factory marking the furniture produced for the Russian Empire's market, in Генрих Гацура, *Мебель Тонета*, fig. 13, 14

tėvo ir sūnaus įmonė „Jacob & Josef Kohn“. Savo veiklą jie pradėjo 1850 m. Moravijoje, Vsetyno mieste, kur vertėsi medienos pjovimo darbais, o vėliau ėmėsi baldų gamybos iš lenktos medienos. Įmonė dirbo sėkmingai, plėtė savo veiklą statydama fabrikus Cešyne, Krokuvoje, Varšuvoje, Poremboje. Vėliau fabrikai įkurti Novorodomske ir Halenkove¹⁸. Kadangi „Jacob & Josef Kohn“ naudojo „Brolių Thonetų“ baldų gamybos technologiją, šių įmonių baldų modeliai buvo labai panašūs.

1870 m. Liublino gubernijoje pradėjo veikti pirmasis Rusijos imperijoje lenktųjų baldų fabrikas „Wojciechów“. Jį įkūrė dvarininkas ir pramoninkas Leopoldas Poletyflas (1812–1895), žinomas ekonominėmis pertvarkomis ir reformomis dvaruose Liublino gubernijoje. Viename iš jų, Krašničyno (Kraśniczyn) palivarko gyvenvietėje Voiciechuve (Wojciechów), jis pastatė lentpjūvę, vėliau – fabriką, o apie 1875 m. įsigijo dalį pastatų Varšuvoje, kur įkūrė baldų fabriko filialą. Dvarininkas neatsitiktinai fabriką įkūrė Voiciechovo kaime – šiose apylinkėse buvo gausu buko giraičių. Fabrike gaminti lenktieji baldai (lenk. *meble gięte*), vėliau stalių lenktieji baldai (lenk. *stolarsko-gięte*) – faneruoti, raižyti, paausuoti, su paminkštinimais. Asortimentas labai gausus – kėdės, krėslai, kanapos, lovos, stalai, pakabos, biuro baldai ir kt. Fabriko produkcija buvo dvejopa – kasdienio naudojimo ir prabangi. Baldai faneruoti beržo, alksnio mediena. Įmonės reklamose skelbiama, jog baldai pagaminti „pagal geriausius lenkiškus ir užsienietiškus modelius“, t. y. daugiausia gaminti pagal „Brolių Thonetų“ ir „Jacob & Josef Kohn“ įmonių pavyzdžius¹⁹.

18 Kyriazidou and Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, 145–146.

19 Grzeluk, „Wojciechów“ pierwsza Polska fabryka mebli giętych“, 28; Tarnas, „Fabryka Mebli Giętych „Wojciechów“, 138–141; Wojciechowska-Kucięba, „Pierwsze Polskie Fabryki Mebli Giętych“, 167–168.

XIX a. antroje pusėje – XX a. pr. Vidurio Europos teritorijoje buvo tankus lenktuosius baldus gaminusių fabrikų tinklas. Norėdami atlaikyti konkurenciją, gamintojai palaipsniui jungėsi į akcininkų susivienijimus. Žinoma, kad 11 nedidelių įmonių, gaminusių baldus iš lenktos medienos, 1907 m. susijungė į akcinę bendrovę „Mundus“. 1922 m. „Broliai Thonetai“, „Jacob & Josef Kohn“, „Mundus“ taip pat susijungė, savo veiklą tęsė gamindami lenktuosius baldus iki Antrojo pasaulinio karo²⁰.

Šie masinės gamybos pigūs dirbiniai puikiai tiko ne tik privatiems būstams, bet ir erdvėms, kuriose buvo gausiai priimami lankytojai. Lenktosios kėdės puošė begales kavinių, restoranų, teatrų, įvairių salių, viešbučių interjerus. Daugelyje XIX a. antros pusės – XX a. pr. paveikslų, senųjų fotografijų galima jų išvysti. Vilniuje šie baldai taip pat gausiai naudoti. Pavyzdžiui, XX a. pr. lenktosiomis kėdėmis buvo apstatyta Miesto salė, 1897 m. Vilniaus medicinos draugijos bibliotekos ir 1909 m. Vilniaus dailės draugijos parodos nuotraukose matoma nemažai šio tipo sėdimųjų baldų²¹. Lenktieji baldai tapo žinomiausiais masinės gamybos baldais, dėl savo minimalistinės formos, pigumo, transportabilumo išplito visame pasaulyje. Jų populiarumas grindžiamas laiko dvasios atitikimu – nesiorientuota į konkretų užsakovą, kukli kėdė iš buko buvo „subalansuota“ anonimiam pirkėjui²².

Kaip matome, Vidurio Europos regiono gyventojai buvo pamėgę šio tipo baldus, todėl natūraliai kyla klausimas, kaip atrodė lenktųjų baldų sklaidos kelias nuo Vienos iki Vilniaus? Analizuojant šį aspektą, galima išskirti du sklaidos lygmenis: pirmasis – Vidurio Europos fabrikų produkcijos importas; antrasis – vietos gamintojų radimasis, jų siekis įsitvirtinti ir konkuruoti su atvežtine produkcija; jį šiame straipsnyje ir aptarsime. Siekiant išsiaiškinti lenktųjų baldų gamybos technologijų diegimo aplinkybes Vilniaus fabrikuose, svarbu suprasti, iš kur Vilniaus pramonininkai perėmė praktikas bei žinias apie šių baldų gamybą. Thoneto baldų tyrėjai teigia, jog lenktųjų baldų gamybos industrijoje buvo sudėtinga arba netgi neįmanoma

20 Kyriazidou and Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, 146.

21 Žr. plačiau: Eglė Bagušinskaitė, „Vilniaus Miesto salės (dab. Lietuvos nacionalinė filharmonija) Didžiosios koncertų salės apstatymo baldais atvejis“, *Kultūros paminklai* 26 (Vilnius: Savastis, 2022): 130–143.

22 Karl Mang, *History of Modern Furniture* (New York: Harry N. Abrams, Inc. Publishers, 1979), 16.

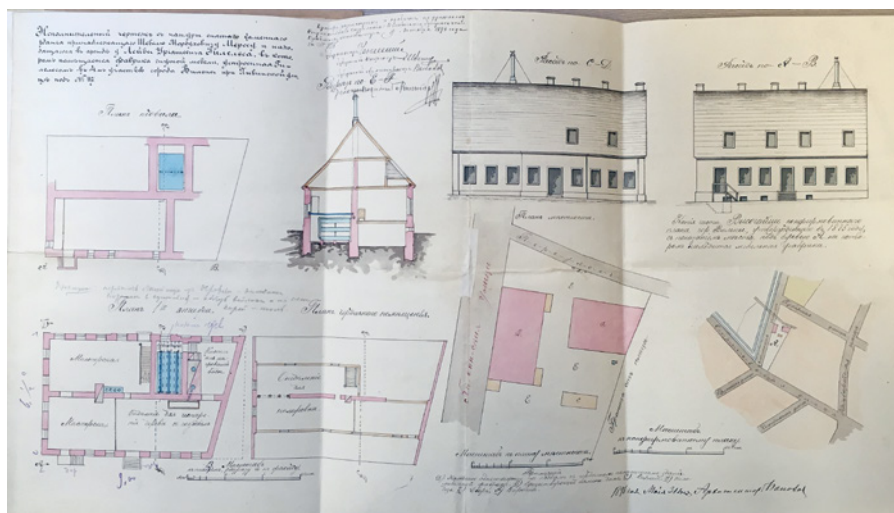
paslapyje išlaikyti žinių apie naujas technologijas ir produktus. Daugeliu atvejų patys dirbiniai teikdavo daug techninės informacijos, kuri galėjo būti lengvai reprodukuojama, o detali informacija apie lenkimo procesus, įrankius bei mašinas buvo publikuota inžinerinėje literatūroje jau 1873 metais. Be to, lenktųjų baldų gamybos metodai nebuvo itin sudėtingi. Ko gero, net nekvalifikuotas darbininkas būtų sugebėjęs juos apibūdinti pakankamai tiksliai ir detaliai. Tokie darbuotojai galėjo būti lengvai perviliojami konkurentų, o jų mobilumas tarp įmonių buvo didelis dėl artimos fabrikų geografinės padėties. Taip pat nebuvo neįprasta įgudusiems darbininkams palikti savo darbdavius ir pradėti nuosavą gamybą²³. Būtent nedideli atstumai leido technologinėms žinioms greitai plisti Vidurio Europos regione. Vilnius – geografiškai nuo šio arealo nutolęs miestas, kurio pramonininkai lenktųjų baldų gamybos praktikas galėjo perimti iš specialių leidinių ar artimesnių vietovių, pavyzdžiui, Varšuvoje veikusių fabrikų.

Kaip matysime iš Vilniaus lenktųjų baldų fabrikų apžvalgos, daugelis jų gamino ne visą baldą nuo pradžios iki galo, bet užsiėmė pavienių dirbinio detalių gamyba. Šių fabrikų pristatymą pradėsime nuo tų, kurie gamino visos komplektacijos baldus, vėliau pereisime prie tų, kurie gamino tik atskiras detales – strypus (virbus) lenktiesiems baldams.

Pirmąją lenktuosius baldus gaminusia įmone galime įvardyti pirklio **Leibos Gilelso fabriką**. Jis 1895 m. rugsėjo 25 d. Vilniaus miesto gubernijos valdybai pateikė prašymą atidaryti fabriką Vilniuje, kuriame būtų gaminami lenktieji (Vienos) baldai. Gilelsas baldų fabriką su garo katilu (t. y. varikliu, sukančiu mašinas) ir žibalu varomu varikliu norėjo įkurti Šnipiškėse, Ševelio Mereso name Chivanskajos gatvėje (dab. Giedraičių), – pateikė fabriko planus ir pranešė, kad pastatas beveik baigtas statyti. 1896 m. pirkliui buvo išduotas leidimas atidaryti įmonę. Fabriko pastatų ir teritorijos brėžiniuose bei planuose matyti, jog, atsižvelgiant į šių baldų gamybos specifiką, buvo įrengtos atitinkamos medienos apdirbimo patalpos: dvi dirbtuvės, patalpa, kurioje buvo katilas vandeniui šildyti, skyrius, kur garinama ir lenkiama mediena, džiovykla bei atskira erdvė poliravimui²⁴ [3 il.]. Tiesa, šaltiniuose neužsimenama, kokia mediena naudota baldų gamyboje.

23 Pavyzdžiui, Aleksanderis Fischelis, darbininkas, išėjęs iš „Brolių Thonetų“ fabriko Koričane, 1870 m. atidarė savo įmonę šiaurės Bohemijoje. Kyriazidou and Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, 158.

24 LVIA, f. 382, ap. 1, b. 1629, l. 1–22; f. 938 ap. 4, b. 2808, l. 1–7v.

3. Leibos Gilelso lenktųjų baldų fabriko brėžiniai, 1896, LVIA, f. 382, ap. 1, b. 1629, (nenumeruota)

Drawings of the Leiba Gilels bentwood furniture factory, 1896, LVIA, f. 382, ap. 1, b. 1629, (unnumbered)

Faktas, kad tai pirmasis garo varikliu varomas lenktųjų baldų fabrikas ne tik Vilniuje, bet ir visame Šiaurės Vakarų krašte, buvo nuolat pabrėžiamas ir reklaminiuose skelbimuose²⁵. Šio fabriko įkūrimas leidžia kalbėti apie Europoje įsitvirtinusių tendencijų perėmimą, t. y. šalia baldų, kurie anksčiau į Vilnių buvo importuojami iš kitų fabrikų, XIX a. pabaigoje atsirado vietinė lenktųjų baldų atmaina. Žinant šių baldų fabrikų gausą ir produkcijos paplitimo mastus, susidaro išspūdis, kad Vilniaus gamintojas turėjo patekti į pripildytą rinką. Tarp gamintojų buvusią didžiulę konkurenciją liudija 1895 m. pasirodę įmonės „Wojciechów“ atstovų pareiškimai Vilniaus spaudoje. Įdomu tai, jog viešai išreikštoje pozicijoje dėl prekybos pasirodžiusių gaminių apie juos atsiliepiama neigiamai, siekiant išpėti gyventojus. Baldai esą nekokybiški, nepatvarūs:

kuris laikas pasirodė prekyboje lenkti baldai, vadinamieji „Vienos“: bjaurios apdailos, blogai poliruoti, o svarbiausia, jog nepatvarūs, **nes iš uosio, žalio, be garinimo** [paryškinta, – E. B.]. Pranešama, kad jų [t. y. „Wojciechów“, – E. B.] fabriko gaminami baldai pranašesni: dailiai poliruoti, gaminami vien tik

25 *Виленскій вестникъ*, 95, 107, 110 (1897), *Вся Вильна*, 1911, skelbimo nr. 129. Informaciniuose leidiniuose fabriko įkūrimo data dažnai nurodoma 1895 m.

iš bukmedžio, garinto atitinkamoje temperatūroje, o svarbiausia – kiekvienos kėdės pasostės vidinėje dalyje priklijuota speciali balta lentelė su įrašu, patvirtinančiu, jog baldas pagamintas iš „tikro bukmedžio“.²⁶

Tikriausiai ši antireklaminė žinutė, siekiant parodyti gamintojų produkcijos prastumą, buvo skirta Vilniaus gamintojams. O pranešimo pobūdis leidžia nuspėti buvus didelę konkurenciją ir norą sužlugdyti konkurentus arba sumažinti pasitikėjimą jų produkcija.

Tai, jog vilniškiai lenktieji baldai buvo gaminti ne tik, kaip įprasta, iš buko, bet ir iš vietinės medienos, liudija 1904 m. Vilniaus vyresniojo fabriku inspektoriaus metinė ataskaita, kurioje aptariama įvairių pramonės šakų ir darbininkų padėtis. Joje minimos trys nedidelės (su 116 darbininkų) lenktų baldų dirbtuvės, gaminančios **klevo baldus** [paryškinta, – E. B.], kuriems medžiaga gaunama iš vietinio krašto, ir dalinai buko baldus – iš užsienio gaunamo bukmedžio. Jų gamybos apimtis – apie 300 tuzinų²⁷ per savaitę. Medžiagos kaina, skaičiuojant vienam tuzinui kėdžių (iš rusiško klevo ir užsienio bukmedžio), skiriasi dviem rubliais: klevo sunaudojama už tris, o bukmedžio – už penkis rublius²⁸. Uosis šių baldų gamyboje taip pat naudotas. Pavyzdžiui, 1870 m. Sankt Peterburge atidaryta Gegugaidto dirbtuvė (rus. *мастерская Гегугайдта*) ir tais pačiais metais ji laimėjo bronzos medalį pasaulinėje parodoje už geros kokybės lenktųjų baldų iš uosio gamybą²⁹.

Itin svarbu, kad galime pateikti Gilelso fabrike gamintų baldų pavyzdžių su ši gamintoją identifikuojančiu ženkliniu. Išlikusios fabrike pagamintos kėdės liudija buvus visapusišką lenktųjų baldų gamybos išmąymą ir perėmimą – technologinį, dizaino, ženklinimo. Rozalimo bažnyčioje (Pakruojo r.)³⁰ esančių kėdžių [4, 5 il.] gamintojas identifikuotas pagal popierines etiketes, jos datuojamos XIX a. pab. – XX a. pradžia. Gilelso fabriko kėdės – „Brolių Thonetų“ įmonės katalogo modelio Nr. 14, rinkoje pristatyto 1859 m., kartotė [6 il.]. Kėdė Nr. 14 išgrynintų formų, išvengta bet kokių dekoracijų – 6 strypai iš buko, 10 varžtų, 2 veržlės. Tik prie Gilelso fabriko kėdžių buvo pridėtos šoninės atramos, viena pasostė lygi, kita dekoruota

26 *Виленский вестникъ*, 118, 120, 137, 163, 171 (1895).

27 1 tuzinas lygus 12 vnt.

28 *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. II, redaktorių kolegija: Juozas Žiugžda (vyriausiasis redaktorius), Emilija Griškūnaitė ir Vytautas Merkys (Vilnius: Mintis, 1965), 327.

29 Ботт и Канева, *Русская мебель. История, стили, мастера*, 356.

30 Už informaciją dėkoju kolegei dr. Alantei Valtaitei-Gagač.

4. Leibos Gilelso lenktųjų baldų fabriko kėdė,
Alantės Valtaitės-Gagač nuotrauka, 2023

Leiba Gilels bentwood furniture factory chair,
photo by Alantė Valtaitė-Gagač, 2023

5. Leibos Gilelso lenktųjų baldų fabriko kėdė,
Alantės Valtaitės-Gagač nuotrauka, 2023

Leiba Gilels bentwood furniture factory chair,
photo by Alantė Valtaitė-Gagač, 2023

6. „Brolių Thonetų“ fabriko kėdė Nr. 14,
in *Принцип Тонета*, 200

Chair No. 14 of the Thonet Brothers factory,
in *Принцип Тонета*, 200

7. Leibos Gilelso lenktųjų baldų fabriko etiketė,
Alantės Valtaitės-Gagač nuotrauka, 2023

Label of Leiba Gilels bentwood furniture fac-
tory, photo by Alantė Valtaitė-Gagač, 2023

išgręžiotomis skylutėmis. Vidiniame ratlankyje priklijuotos popierinės etiketės viduryje išspausdintas gamintojo pavadinimas lotyniškais raidėmis „HILLELS“, abiejuose galuose – persidengiančios H ir L raidės [7 il.].

Grįžtant prie Gilelso įmonės, kyla klausimas, kokie buvo jo įmonės gamybos pajėgumai, darbuotojų skaičius? Fabrikų inspekcijos duomenimis, 1901 m. Gilelso fabrike dirbo 20 darbuotojų³¹, 1903 m. nurodytas darbininkų skaičius – 38 (46), metinė apyvarta – 16 600 (21 000)³² rublių³³. 1908 m. jis vis dar veikė Šnipiškėse³⁴, o 1909 m. minimas kitas to paties savininko fabriko adresas – Mala Stefanovskajos g. 2³⁵ (dab. Šv. Stepono g.), darbuotojų skaičius – 78, metinė apyvarta – 68 000 rublių³⁶. 1911 m. nurodyta, kad fabrike dirbo 80 darbuotojų, metinė apyvarta – 80 000 rublių³⁷. Matome nuolatinį darbininkų skaičiaus didėjimą. Tais pačiais metais fabrikų inspekcijos surašytame protokole duomenys šiek tiek skiriasi – nurodyta, jog fabrike buvo žibalinis variklis, visa gamybos įranga, 75 darbininkai, metinė apyvarta – 56 000 rublių. Užfiksuoti nusižengimai: 6 darbuotojai dirbo ilgiau negu 6 dienas, jiems nebuvo išduotos atsiskaitymo knygutės, tikrinant nebuvo nei savininko, nei vedėjo ar jo pavaduotojo; fabrike buvo atliekami vienetiniai darbai, tačiau niekur nebuvo nurodytų normų; darbininkai neturėjo tinkamo poilsio ir priėjimo pas gydytoją³⁸. Matome ne tik

31 RVIA, f. 23, ap. 24, b. 1129, l. 25v.

32 Leidinyje nenurodyta, ką reiškia skaičiai skliaustuose.

33 *Список фабрик и заводов Европейской России СПб, 183.*

34 *Виноградов, Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям, 5.*

35 *Вся Вильна, 1909, skelbimo nr. 0152.*

36 *Фабрично-Заводскія Предпріяты Россійской Имперіи, nr. 878.*

37 *Вся Вильна, 1911, 10.*

38 Atsiskaitymo knygutės nebuvo išduotos šiems darbininkams: Antonui Linkevičiui, užsiimančiam kėdžių gamyba ir dirbančiam antrą mėnesį; Domicijonui Ševcovui, užsiimančiam gamyba ir dirbančiam apie metus; Pavlui Taraškevičiui, užsiimančiam gamyba ir dirbančiam apie mėnesį; Adomui Svirskiui, užsiimančiam gamyba ir dirbančiam antrus

fizinius fabriką apibrėžiančius parametrus, išryškėja ir socialiniai – darbininkų gerovė, darbo normos ir poilsis, medicininė priežiūra, kuri šiuo atveju jiems nebuvo teikiama.

1912 m. fabrike dirbo 80 darbininkų, metinė apyvarta – 100 000 rublių³⁹. Nors žinome įmonės įplaukas, tačiau kiek baldų fabrike buvo pagaminama per metus – nenurodyta. Pagal darbininkų skaičių fabrikas buvo nemažas. Gilelso fabrikas informaciniuose leidiniuose minimas dar 1913 metais⁴⁰.

Toliau besikuriančių fabrikų skaičius rodo, kad Vilniaus rinkoje galėjo išsitemti ir daugiau vietinių gamintojų. Informacinių leidinių duomenimis, **1897 m.** Gurvičo name Archangelskajos gatvėje (dab. Vytenio g.) buvo įkurtas **Joselio Šifelio lenktųjų baldų fabrikas**⁴¹. 1903 m. nurodytas darbininkų skaičius – 16, metinė apyvarta – 3400 rublių⁴². Fabrikų inspekcijos protokole užfiksuota, kad 1905 m. dirbo 38 darbininkai rankomis, nes neturėjo mechaninio variklio, metinė apyvarta – iki 16 000 rublių⁴³. 1909 m. pastebimas didelis šuolis – fabrike dirbo net 140 darbininkų, metinė apyvarta – 69 400 rublių⁴⁴, 1911–1912 m. buvo 150 darbininkų, o metinė apyvarta – 70 000 rublių⁴⁵. Nors darbininkų šiame fabrike buvo beveik dvigubai daugiau negu Gilelso, tačiau apyvarta mažai skyrėsi. Matyt, tai lėmė, kad Šifelio fabrike nebuvo mechaninio variklio, o rankų darbas negalėjo prilygti mašiniam. Situacija dviprasmiška – įkurtas naujas fabrikas su didžiuliu darbininkų skaičiumi, tačiau gamyba jame buvo nemechanizuota, nenaudoti energijos šaltiniai (varikliai) – tarsi tarpinis variantas tarp dirbtuvės (rankų gamyba) ir fabriko (pastatas, darbininkų skaičius).

metus; Eduardui Volodkovičiui, užsiimančiam gamyba ir dirbančiam du mėnesius; Vanclovui Januškevičiui, užsiimančiam gamyba ir dirbančiam antrus metus. Didžioji dalis atsiskaitymo knygučių fabrike buvo vestos neteisingai, be įrašų iš pasų ir su dėmėmis; RVIA, f. 23, ap. 20, b. 455, l. 138–138v.

39 *Вся Вильна*, 1912, 11.

40 *Вся Вильна*, 1913, 7.

41 *Вся Вильна*, 1909, 99; 1911, 10.

42 *Список фабрик и заводов Европейской России СПб*, 183.

43 Fabrikų inspektorius užfiksavo nusižengimus: darbininkams M. Stuckiui ir M. Levinui, pradirbusiems daugiau nei 7 dienas, nebuvo išduotos atsiskaitymo knygtės, nė viename fabriko skyriuje nebuvo paskelbtos atskirų darbų normos; RVIA, f. 23, ap. 20, b. 455, l. 36–36v.

44 *Фабрично-Заводскія Предприятия Россійской Имперіи*, nr. 881

45 *Вся Вильна*, 1911, 10; 1912, 12.

8. Šifelio lenktųjų baldų fabriko kėdė, XX a. pr., Kirilo-Belozerskio vienuolyno muziejaus nuotrauka, 2020

Schiffel bentwood furniture factory chair, early 20th c., photo by the Kirillo-Belozerskiy Museum Reserve, 2020

9. Šifelio lenktųjų baldų fabriko kėdės pasostė, XX a. pr., Kirilo-Belozerskio vienuolyno muziejaus nuotrauka, 2020

Seat of the Schiffel bentwood furniture factory chair, early 20th c., photo by the Kirillo-Belozerskiy Museum Reserve, 2020

Rusijoje Kirilo-Belozerskio vienuolyno muziejaus lenktųjų baldų kolekcijoje saugoma Šifelio fabrike pagaminta kėdė⁴⁶ [8 il.]. Gamintojas identifiкуotas pagal popierinę etiketę, kėdė datuojama XX a. pradžia⁴⁷. Šifelio fabriko kėdė – jau minėto „Brolių Thonetų“ įmonės modelio Nr. 14 kėdė. Kaip ir Gilelso kėdžių atveju, prie Šifelio fabriko kėdės pridėtos šoninės

46 Kėdė priklausė Kazanės soboro šventikui Kirilui Vinogradovui, kartu su kitais baldais į muziejų perduota 1979 metais. Irinos Romanovos, Kirilo-Belozerskio muziejaus medžio kolekcijos saugotojos, pateikta informacija.

47 Ирина Гостинщикова, „Венская мебель в коллекции Кирилла-Белозерского музея-заповедника“, kirmuseum.org, 2015, https://kirmuseum.org/sites/default/files/ebok/2017/628_file.pdf.

10. Šifelio lenktųjų baldų fabriko etiketė, XX a. pr., Kirilo-Belozerskio vienuolyno muziejaus nuotrauka, 2020

Label of the Schiffel bentwood furniture factory, early 20th c., photo by the Kirillo-Belozerskiy Museum Reserve, 2020

atramos, pasostė dekoruota išpaustu secesiniu augaliniu ornamentu [9 il.]. Vidiniame ratlankyje priklijuotos popierinės etiketės viduryje išspausdintas gamintojo pavadinimas lotyniškais raidėmis „SCHIFFEL“, abiejuose galuose – laivų paveikslėliai su įrašu „ФАБРИЧ. КЛЕЙМО“ [10 il.].

Nors abiem aptartų fabrikų atvejais šaltiniuose neužsiminta apie gamyboje naudotas medienos rūšis, tačiau galima numanyti, jog šalia vietinės žaliavos (klevo), gamybai reikalingo bukmedžio įsigijimui galėjo pasitarnauti išplėtotas geležinkelių tinklas, per Vilnių nutiesta Varšuvos–Sankt Peterburgo atkarpa. Geležinkelio linijų naudojimas užėmė labai svarbią vietą žaliavų ir jau pagamintos produkcijos platinimo procese, pavyzdžiui, „Brolių Thonetų“ įmonės baldų kroviniams buvo taikomi netgi specialūs tarifai⁴⁸.

1899 m. Vilniuje buvo įkurtas dar vienas lenktųjų baldų fabrikas „**Bukoviena**“ („Bukowiena“, „Буковена“)⁴⁹. 1909 m. jis minimas Didžiosios Poguliankos gatvėje⁷⁵⁰ (dab. J. Basanavičiaus g.), apie jo veiklą žinoma iki 1915 metų⁵¹. Gamintojo reklaminėse žinutėse pranešama, kad fabrike gaminami Vienos, lenktieji, naujausios išvaizdos baldai iš tikro buko, nurodoma, jog fabrikas priklausė Š. A. Lipkovičiaus ir R. A. Nemenčiko prekybos namams⁵² [11 il.]. Kiek jame dirbo žmonių ir kokie naudoti energijos šaltiniai, duomenų neturime.

Pats fabriko pavadinimas sufleruoja, o išlikę gaminiai ir įrašai etiketėse patvirtina, kad gamyboje buvo naudotas bukas, o šių gaminių

48 Kyriazidou and Pesendorfer, „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“, 154.

49 Įmonės įkūrimo data nurodyta ant kėdžių pasosčių priklijuotose popierinėse etiketėse.

50 *Вся Вильна*, 1909, 198.

51 *Вся Вильна*, 1913, 241; 1914, 224, reklamos nr. 181, 293; *Справочная книжка*, 1915, 18, 27.

52 *Вся Вильна*, 1914, 224, reklamos nr. 181.

11. Lenktųjų baldų fabriko „Bukowien“ reklama, in *Справочная книжка*, 1915, (nenumeruota).

Advertisement of the Bukowien bentwood furniture factory, in *Справочная книжка*, 1915, (unnumbered)

12. „Brolių Thonetų“ kėdės modelis Nr. 56, in Генрих Гацера, *Мебель Тонета*, 13

Chair model No. 56 of the Thonet Brothers factory, in Генрих Гацера, *Мебель Тонета*, 13

13. „Bukovienos“ fabriko kėdė, Stefan Mieszkiewicz nuotrauka, 2018

Bukowien factory chair, photo by Stefan Mieszkiewicz, 2018

14. „Bukovienos“ fabriko kėdės pasostės ornamentas, Stefan Mieszkiewicz nuotrauka, 2018

Ornament of the seat of the Bukowien factory chair, photo by Stefan Mieszkiewicz, 2018

pirmavaizdžiai – lenktieji baldai. Ypač svarbu, jog yra išlikusios trijų skirtingų modelių „Bukovienos“ fabriko kėdės. Viena pagaminta pagal „Brolių Thonetų“ katalogo modelį Nr. 56, rinkoje pasirodžiusį 1885 metais⁵³ [12 il.]. Tai paprastų, lakoniškų formų kėdė, kurios atkaltę skaido kilpa išlenkta atrama [13 il.]. „Bukovienos“ kėdės pasostė ir po ja esantis žiedas apvalūs, pasostė dekoruota išpaustais augaliniais motyvais [14 il.]. Originalaus varianto šio modelio kėdžių pasostė ir jungiamasis žiedas – trapecijos formos.

Kokiu pavyzdžiu sekta gaminant kitas „Bukovienos“ fabriko kėdes [15, 16 il.], identifikuoti sudėtingiau, kadangi panašių būta nemažai (pavyzdžiui, „Brolių Thonetų“ katalogo kėdės Nr. 156, 157, 257). Modelius skiria pasosčių ir atkalčių forma, šoninių atramų (ne)naudojimas. Tačiau trijų „Bukovienos“ kėdžių atkaltes ir pasostes puošiantis išdegintas (intarsija) augalinis ornamentas [17, 18 il.] beveik identiškai atkartoja „Brolių Thonetų“ pasostės modelio Nr. 338 dekorą [19 il.]. Tai dar kartą patvirtina, kad vartotojas, iš baldų katalogo pasirinkęs skirtingus komponentus, galėjo susikomplektuoti norimos išvaizdos galutinį produktą. Nors šios trys kėdės identiškos, tačiau pagamintos ne vienu metu – tai liudija skirtingos etiketės. Jose patvirtinta, kad kėdės pagamintos iš tikro bukmedžio (lenk. „z prawdziwego drzewa bukowego“ / „Wyrabe się z prawdziwego drzewa bukowego“) [20, 21 il.].

Tokios pačios konstrukcijos, tačiau kitokiu – išpaustu – augaliniu atkaltės ornamentu puošta dar viena žinoma „Bukovienos“ fabriko kėdė [22 il.]. Kėdėms dekoruoti naudoti skirtingi raštų išgavimo metodai – išpausti ir išdeginti (intarsija) ornamentai – rodo gamyboje sėkmingai įdiegtas ir taikytas kelias technikas. Tačiau ar būta originalių Vilniaus fabrikuose gamintų lenktųjų baldų dizaino sprendinių, šiuo metu pasakyti negalime, nes per mažai aptikta dirbinių. Ko gero, vyravo žinomų modelių kartotės.

Tai, kad XX a. pradžioje Vilniuje lenktieji baldai nebuvo praradę populiarumo ir paklausos, rodo vis naujų įmonių steigimas. **1905 m.** dar vienas Vilniaus miestietis **Berkas Develtovas** gubernijos valdybai įteikė **lenktųjų baldų fabriko** su dujiniu motoriniu varikliu statybos Makarjevskajos gatvėje (dab. Aguonų g.) projektą⁵⁴. Šis atvejis išskirtinis, kadangi B. Develtovo pavardė užfiksuota Vilniaus stalių kėdžių gamintojų (žydų) cecho knygoje.

53 *Принцип Тонета*, 108; Гацура, *Мебель Тонета*, 13.

54 LVIA, f. 938 ap. 4, b. 2808, l. 87–94.

15. „Bukovienos“ fabriko kėdė, Dalios Klajumienės nuotrauka, 2013

Bukowiena factory chair, photo by Dalia Klajumienė, 2013

16. „Bukovienos“ fabriko kėdės, Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2021

Bukowiena factory chairs, photo by Eglė Bagušinskaitė, 2021

17. „Bukovienos“ fabriko kėdės atkaltės ornamentas, Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2021

Ornament of the back of the Bukowiena factory chair, photo by Eglė Bagušinskaitė, 2021

18. „Bukovienos“ fabriko kėdės pasostės ornamentas, Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2021

Ornament of the seat of the Bukowiena factory chair, photo by Eglė Bagušinskaitė, 2021

19. „Brolių Thonetų“ pasostės modelio Nr. 338 ornamentas, in Генрих Гацура, *Мебель Тонета*, 225

Ornament of the seat of model No. 338 produced by the Thonet Brothers factory, in Генрих Гацура, *Мебель Тонета*, 225

Jis 1890 m. buvo pripažintas staliaus amato meistrų⁵⁵. Kadangi cechų panaikinimą (1893) ir fabriko steigimą skiria 12 metų, tad šio atvejo baldų gamybos transformacija iš amatininkiškosios į fabrikinę pavadinti negalime, tačiau galime laikyti tam tikru persikvalifikavimu baldų gamybos srityje. Tikėtina, jog aptartuose fabrikuose galėjo dirbti nemažai buvusių cechų amatininkų, kurie gamyboje galėjo pritaikyti cechinio ugdymo metu įgytas žinias ir kompetencijas.

1909–1914 m. minimas ir Chajos Šmuilovič lenktųjų baldų fabrikas⁵⁶. Tačiau daugiau žinių nei apie šį, nei Develtovo fabriką ir juose gamintą produkciją rasti nepavyko.

1912 m. buvo išduotas leidimas statyti Gilelso ir Šifelio lenktųjų baldų fabriką Suzdalskajos gatvėje (dab. T. Ševčenkos g.) pagal pateiktą projektą⁵⁷. Šie asmenys – pirmųjų lenktųjų baldų fabrikų steigėjai Vilniuje⁵⁸. Kodėl abu pramoninkai nusprendė vienytis ir kurti naują bendrą įmonę? Ši tendencija, ilgiausiai išsilaikiusių fabrikų jungimasis į stambesnius vienetus, pastebima XX a. 2 deš. pradžioje. Tai rodytų, kad vietos pramonininkai turėjo vienytis ir mažiau konkuruoti tarpusavyje, jog atremtų užsieninės produkcijos importo spaudimą. Tikriausiai sekant bendromis europinėmis tendencijomis, t. y. esant gausiam fabrikų ir įmonių skaičiui bei didelei konkurencijai, norint sustiprinti savo padėtį rinkoje ir atsilaikyti prieš kitus

⁵⁵ LVIA, f. 965, ap. 1, b. 67, l. 6–6v.

⁵⁶ *Вся Вильна*, 1909, 198; 1914, 224.

⁵⁷ LVIA, f. 938 ap. 4, b. 5645, l. 52, 55.

⁵⁸ 1912 m., be Šifelio fabriko Archangelskajos gatvėje, jau buvo minimas ir kitas jo turėtas lenktųjų baldų fabrikas Suzdalskajos gatvėje; *Вся Вильна*, 1912, 12. 1913 m. minimas Gilelso atskirai turėtas fabrikas ir bendras su Šifeliu; *Вся Вильна*, 1913, 7.

gamintojus, buvo nuspręsta steigti bendrovę. Tai patvirtina 1913–1915 m. Gilelso ir Šifelio lenktųjų baldų fabriko priklausymas minėtam nedidelių lenktųjų baldų fabrikų susivienijimui „Mundus“. Būdami šios organizacijos nariais, valdytojai galėjo palaikyti ryšius su kitais fabrikais, turėjo daugiau galimybių platinti savo gaminius ir įsitvirtinti rinkoje [23 il.].

Minėtieji fabrikai, veikdami savarankiškai, pagal darbininkų skaičių ir apyvartą buvo didžiausi lenktųjų baldų gamintojai Vilniuje. Nors tikslų duomenų, kad, atidarę bendrą fabriką, pirkliai būtų išlaikę buvusį darbininkų skaičių ir kad įmonės pagamintos produkcijos apimtis būtų smarkiai išaugusi, neturime, tačiau pagrindo taip manyti yra. 1915 m. reklamoje skelbta apie turimus nuosavus sandėlius Sankt Peterburge ir Maskvoje, prekybos atstovybes visuose didžiuosiuose Rusijos imperijos miestuose. Pranešta ir apie lenktos medienos, skirtos baldų gamybai, ruošimą, amerikietiškus kontoroms skirtus baldus, patentuotus pusinius skriemulius iš lenkto medžio. Įmonė priėmė įvairius užsakymus: visiškai ar iš dalies apstatyti geležinkelio stotis, valstybines ir privačias įstaigas, taip pat įrengti bankus, teatrus, klubus, mokyklas, viešbučius ir ligonines⁵⁹ [24 il.]. Iš teiktų paslaugų matyti, kad pagaminamos produkcijos kiekiai turėjo būti dideli, asortimentas platus. Tačiau nei šio bendro, nei kitų aptartų fabrikų reklamose nebuvo užsiminta apie baldų katalogus. Taip pat nežinome, ar labiau buvo orientuotasi į sėdimųjų baldų – kėdžių, krėslų, kanapų – gamybą, ar gaminti ir įvairesnių tipų baldai – stalai, staliukai, stovai, etažerės, širmos, kabyklos ir kt.

O kaip vilniškieji lenktieji baldai atrodė europiniame šių baldų gamybos kontekste? Svarbus minėto Vilniaus vyresniojo fabrikų inspektoriaus ataskaitoje pateiktas vietinių lenktųjų baldų įvertinimas, lyginant juos su užsieniniais. Anot jo:

atsižvelgiant į tai, jog vietinės gamybos lenkti baldai yra palyginti pigūs, pavyzdžiui, aštuoniolika rublių už tuziną paprastų (Vienos) kėdžių, nei savo išore, nei konstrukcija visiškai nesiskiriančių nuo užsieninių baldų, galima sakyti, kad asmenys, perkantieji šiuo metu užsieninius baldus, vien tik dėl prietarų permoka dvigubai, nes užsieniniai baldai nėra nei patvaresni, nei gražesnio fasono.⁶⁰

59 *Вся Вильна*, 1915, reklama nenumuruota; *Справочная книжка*, 1915, 24.

60 *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, 327

20. „Bukovienos“ fabriko etiketė, Stefan Mieleszkiewicz nuotrauka, 2018

Bukowiena factory label, photo by Stefan Mieleszkiewicz, 2018

21. „Bukovienos“ fabriko etiketė, Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2021

Bukowiena factory label, photo by Eglė Bagušinskaitė, 2021

Taigi Vilniaus lenktųjų fabrikų produkcija nei išvaizda, nei kokybe nenusileido užsienio gamintojų dirbiniams.

Minėta, kad Vilniuje kūrėsi ir fabrikai, kuriuose buvo gaminamos atskiros lenktiesiems baldams skirtos detalės. Toks baldo išskaidymas įvairiose įmonėse buvo galimas tik gaminant standartines detales ir turint gerai išplėtotą logistikos tinklą. Todėl galime teigti, jog XIX a. pab. – XX a. pr. Vilniaus lenktųjų baldų gamintojai buvo ne tik individualūs pramoninio vyksmo veikėjai, bet ir puikiai įsiliejo į platesnį gamybos tinklą. Tiesa, kol kas trūksta duomenų, kokiems kitiems, galbūt stambesniems, fabrikams buvo skirtos Vilniaus fabrikuose gamintos baldų detalės.

1898 m. Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyriui buvo pranešta, kad Leibos Šapiro name Novgorodskajos gatvėje (dab. Naugarduko g.) veikia fabrikas be leidimo, čia gaminami lenktieji baldai. Kituose

22. „Bukovienos“ fabriko kėdė, Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2021

Bukowiana factory chair, photo by Eglė Bagušinskaitė, 2021

23. Gilelso ir Šifelio lenktųjų baldų fabriko reklama, in *Вся Вильна*, 1915, (nenumeruota)

Advertisement of the Gilels and Schiffel bentwood furniture factory, in *Вся Вильна*, 1915, (unnumbered)

bylos dokumentuose neigiama, kad egzistuoja toks fabrikas, tačiau Vilniaus miestietis, antrosios gildijos pirklys **Leizeris Ziskandas-Voldbergas**, išreiškė norą atidaryti fabriką⁶¹. **1898 m.** birželio 10 d. jis įteikė prašymą statyti fabriką, kuriame būtų gaminami strypai (virbai) lenktiesiems baldams gaminti, sklype Naujamiestyje, kurį išsinuomojo iš Judelio Feigelsono⁶². Tačiau nenurodoma, iš kur buvo gaunama mediena strypų gamybai, ar jie buvo realizuojami vietinėje rinkoje, ar eksportuoti ir kitur.

1900 m. rugpjūčio 31 d. Ziskando-Voldbergo pareiškimе nurodyta, kad fabriko patalpos labai sunykusios ir reikalingas remontas, fabriką nuspręsta uždaryti⁶³. Tą pačią dieną į Vilniaus gubernijos statybos skyrių

61 LVIA, f. 382, ap. 1, b. 1849, l. 2–3.

62 Ibid., l. 5.

63 Ibid., l. 31.

kreipėsi **Feiga Rabinovič**, prašydama išduoti leidimą atidaryti lenktųjų baldų įmonę, panašią į Ziskando-Voldbergo. Rabinovič trejiems metams iš minėto Feigelsono išsinuomojo patalpas, kuriose turėjo būti gaminami lenktieji baldai⁶⁴. Tai tas pats sklypas ir pastatas Naugarduko g. 621, kurį Feigelsonas buvo išnuomojęs Ziskandui-Voldbergui. Buvo pateiktas perbraižytas fabriko brėžinys. Tačiau miestietė išduotu leidimu nepasinaudojo – **1903 m.** į Statybos skyrių pakartotinai kreipėsi jos sūnus **Aronas Rabinovičius**, norėdamas tame pačiame pastate užsiimti lenktųjų baldų gamyba⁶⁵. 1904 m. fabriką apžiūrėjęs gubernijos architektas turėjo pastabų dėl ne visai racionaliai įrengtos katilo, kuriame deginamas kuras lenktos medienos džiovinimo skyriuje, dalies (šaltinyje – rus. *монка*; pakuros), kadangi durys buvo iš medienos, o žiežirbos galėjo lengvai sukelti gaisrą⁶⁶. Byloje minima tai pačių lenktųjų baldų, tai lenktų strypų gamyba (kaip Ziskando-Voldbergo fabriko atveju). Informacija apie tolesnę fabriko veiklą skurdi – 1907–1908 m. nurodyta, kad jame dirbo 10 darbininkų⁶⁷. 1909 m. nurodytas tas pats valdytojas, pateikta ankstesnė fabriko įkūrimo data – 1899 m.⁶⁸, jis dar minimas ir 1915 metais⁶⁹.

Kitoje byloje rastas **1898 m.** gruodžio 8 d. įrašas skatina manyti, jog uždaryto fabriko savininkas **Ziskandas-Voldbergas** galėjo įsteigti dar vieną įmonę strypams lenktiesiems baldams gaminti. Įrašė minimas pirklio noras statyti fabriką, kuriame būtų gaminami mediniai strypai lenktiesiems baldams iš Izraelio, iš Menachimo Geršatorovo išsinuomotame sklype Orenburgskajos gatvėje (dab. Švitrigailos g.), 1899 m. leidimas buvo išduotas⁷⁰. Apie tęstinę fabriko veiklą liudija vėlesni duomenys – 1902 m. savininkui leista fabrike įrengti žibalu varomą variklį, minima ne strypų, bet visiškai sukomplektuotų lenktųjų baldų gamyba⁷¹. Tačiau abejonių dėl pačių lenktųjų baldų gamybos kelia 1903 m. žinutė. Joje fabrikas vadintas „lenkykla“

64 LVIA, f. 382, ap. 1, b. 2078, l. 1–3v.

65 Ibid., l. 16–16v.

66 Ibid., l. 23. Tokių atvejų būta – 1903 m. sudegė viena lenktųjų baldų dirbtuvė, tačiau nenurodyta kuri, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, 327.

67 *Адресная книга фабрично-заводской и ремесленной промышленности всей России*, ред. А. В. Погожева, изд. второе (СПБ: Типография К. А. Четврикова, 1907/8), 56.

68 *Фабрично-Заводскія Предпріятія Россійской Имперіи*, nr. 880.

69 *Вся Вильна*, 1915, 198.

70 LVIA, f. 938 ap. 4, b. 2808, l. 47–50.

71 Ibid., l. 77–81.

24. Gilelso ir Šifelio lenktųjų baldų fabriko reklama, in *Справочная книжка*, 1915, 24

Advertisement of the Gilels and Schiffel bentwood furniture factory, in *Справочная книжка*, 1915, 24

(rus. *гнутарня*), kurioje gaminta lenkta mediena baldams, „pusgaminiai“, (rus. *въ полуобработке*), dirbo 12 darbininkų, metinė apyvarta – 11 100 rublių⁷². Apie šio fabriko veiklą žinoma iki 1915 metų⁷³. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek Rabinovičiaus, tiek šiame fabrike fiksuotas nedidelis darbininkų skaičius. Ko gero, gaminant ne visą produktą, o tik tolesniam baldų gamybos procesui reikalingas dalis, gausesnio darbininkų skaičiaus neprireikė. Trūksta informacijos ir apie taikytą lenkimo procesą – metalinių formų naudojimą, modelius.

Užklupęs Pirmasis pasaulinis karas nutraukė baldų pramonės vystymąsi Vilniaus mieste, fabrikų mašinos ir įrenginiai buvo evakuoti į Rusijos gilumą. Tarpukariu, miestui patekus į Lenkijos priklausomybę, ūkinis gyvenimas patyrė stagnaciją, lenktųjų baldų gamyba neatsigavo ir nebuvo plėtojama. Tačiau šie baldai išliko aktualūs ir populiariūs, pokario Europoje jų gamyba buvo tęsiama, perėmus žinomas gamybos technologijas, medžiagas ir tuos pačius dizaino sprendinius.

72 *Список фабрик и заводов Европейской России СПб*, 183.

73 *Виноградов, Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*, 5; *Вся Вильна*, 1909, 198, 252; 1911, 10; 1912, 12; 1913, 23; 1914, 293; 1915, 198.

Apibendrinimas

Neišvystyta pramonė lėmė vėlyvą baldų fabrikų steigimąsi Vilniaus mieste. XIX a. pabaigoje, pirkliais nukreipus kapitalą į baldų gamybą, buvo įkurti pirmieji lenktųjų baldų fabrikai. Steigdami juos, pirkliai diegė naujus gamybos metodus, naudojo mašinas ir energijos šaltinius, samdė daug darbininkų.

Remiantis surinktais duomenimis, XIX a. pab. – XX a. pr. Vilniuje veikė 6 lenktųjų baldų ir 3 strypus šiems baldams gaminę fabrikai, kurių savininkai buvo žydų tautybės asmenys. Anksčiausiai įsikūrę fabrikai gamino visos komplektacijos baldus, keleriais metais vėliau įsikūrę – tik atskiras detales. Vilniškiai lenktieji baldai buvo gaminami iš vietinės klevo medienos ir iš užsienio įvežamo bukmedžio. Išlikę pavyzdžiai patvirtina visapusišką lenktųjų baldų gamybos išmanymą ir perėmimą – technologinį, dizaino, ženklinimo. Konkrečiuose fabrikuose pagaminti dirbiniai, jų modeliai, puošybos ornamentai, etiketės liudija apie naujos gamybos technologijos įdiegimą, perimtus įprastus lenktųjų baldų atributus ir jų naudojimą Vilniuje gamintuose balduose. Šie baldai savo išvaizda ir kokybe nesiskyrė nuo Vidurio Europos ar kitų Rusijos imperijos miestuose gamintų dirbinių, randamos gamintojų etiketės leidžia šiuos baldus identifikuoti. Tačiau susiduriame su kita problema – maža išlikusių dirbinių arba ribotos galimybės juos aptikti. Išsiaiškinta, jog kai kurių paminėtų Vilniaus gamintojų ženklintos produkcijos ieškoti neverta, nes ji tapdavo kitų fabrikų gaminių dalimis.

Gauta — 2022 04 29

Archyviniai šaltiniai

- LVIA. F. 382. Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyrius.
 LVIA. F. 938. Vilniaus miesto valdyba.
 LVIA. F. 965. Vilniaus miesto statių cechų.
 RVIA. F. 23. Министерство торговли и промышленности.

Publikuoti šaltiniai

- Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*. T. II. Redaktorių kolegija: Juozas Žiugžda (vyriausiasis redaktorius), Emilija Griškūnaitė ir Vytautas Merkys. Vilnius: Mintis, 1965.
- Адресная книга фабрично-заводской и ремесленной промышленности всей России*. Ред. А. В. Погожева, изд. Второе. СПб: Типография К. А. Четверикова, 1907/8.
- Виленский вестникъ*, 118, 120, 137, 163, 171 (1895); 95, 107, 110 (1897).
- Виноградов, Александр. *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям: с многими рисунками и новейшим планом, составленным по Высочайше подтвержденному: в 2-х частях*. 2-е изд. Вильна: издание А. Д. Ицковича, 1908.
- Вся Вильна. *Адресная и справочная книга на 1909 годъ*. Вильна: Вся Вильна, 1909.
- Вся Вильна. *Адресная и справочная книга на 1911 годъ*. Вильна: Вся Вильна, 1911.
- Вся Вильна. *Адресная и справочная книга на 1912 годъ*. Вильна: Вся Вильна, 1912.
- Вся Вильна. *Адресная и справочная книга на 1913 годъ*. Вильна: Вся Вильна, 1913.
- Вся Вильна. *Адресная и справочная книга на 1914 годъ*. Вильна: Вся Вильна, 1914.
- Вся Вильна. *Адресная и справочная книга на 1915 годъ*. Вильна: Вся Вильна, 1915.
- Список фабрик и заводов Европейской России*. СПб. С.-Петербургъ: Типография В. Киршбаума, 1903.

Справочная книжка о телефонномъ сообщеніи г. Вильны на 1915 годъ. Вильна: Тип. М. А. Дворжеца, 1915.

Фабрично-Заводскія Предпріятія Россійской Имперіи. Сос. Л. К. Езюранскій. С.-Петербургъ, 1909.

Literatūra

- Bagušinskaitė, Eglė. „Baldų gamyba, prekyba ir produkcija Vilniuje XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje“. *Kultūros paminklai* 19 (2015): 93–118.
- . „Vilniaus Miesto salės (dab. Lietuvos nacionalinė filharmonija) Didžiosios koncertų salės apstatymo baldais atvejis“. *Kultūros paminklai* 26 (2022): 130–143.
- Bent Wood and Metal Furniture: 1850–1946*. Ed. Derek E. Ostergard. New York: The American Federation of Arts, 1987.
- Dailės žodynas*. Redaktorių kolegija: Jolita Mulevičiūtė (atsakomoji redaktorė), Giedrė Jankevičiūtė ir Lijana Šatavičiūtė. Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 1999.
- Grzeluk, Izidor. „Wojciechów“ pierwsza Polska fabryka mebli giętych“. *Design: wiadomości Instytutu Wzornictwa Przemysłowego* 4 (1992): 28–36.
- Kyriazidou, Ekaterini and Martin Pesendorfer. „Viennese Chairs: A Case Study for Modern Industrialization“. *The Journal of Economic History* 59 (1) (1999): 143–166.
- Lozar Štamcar, Maja. „Bentwood Furniture Manufacture in Slovenia“. *Furniture History* 28 (1992): 188–199.
- Mang, Karl. *History of Modern Furniture*. New York: Harry N. Abrams Publishers, 1979.
- Mieleszkiewicz, Stefan. „Polskie fabryki mebli giętych z drewna i rur stalowych“. *Design: wiadomości Instytutu Wzornictwa Przemysłowego* 3 (1992): 16–22.

- . „Wytwórnice mebli giętych działające w Polsce* w XIX i I połowie XX wieku”. *Przemysł drzewny* 3 (1996): 1–5.
- Tarnas, Wiesław. „Fabryka Mebli Giętych „Wojciechów“ w Wojciechowie w dobrach Kraśniczyn Aureliusza hr. Poletyły”. *Rocznik Chełmski* 7 (2002): 133–142.
- Wojciechowska-Kucięba, Joanna. „Pierwsze Polskie Fabryki Mebli Giętych”. *Kresy Południowo-Wschodnie: rocznik Przemyskiego Centrum Kultury i Nauki „Zamek”* 1 (2005/6): 167–172.
- . *Polskie meble gięte*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012.
- Ботт, Ираида и Мария Канева. *Русская мебель. История, стили, мастера*. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2003.
- Гацуро, Генрих. *Мебель Тонета. Изделия фирмы „Братья Тонет“ на мебельном рынке Царской России*. Москва, 2001.
- . *Венская мебель Якова & Иосифа Конъ. История известнейшей фирмы эпохи модерна и каталог ее изделий поставлявшихся на мебельный рынок Царской России*. Москва, 2008.
- Гостинщикова, Ирина. „Венская мебель в коллекции Кирилло-Белозерского музея-заповедника”. [kirmuseum.org. https://kirmuseum.org/sites/default/files/ebook/2017/628_file.pdf](https://kirmuseum.org/sites/default/files/ebook/2017/628_file.pdf).
- Принцип Тонета. *Мебель из гнутой древесины и стальных трубок*. Сос. Клаус Пезе и Урсула Петерс. Нюрнберг: Германский национальный музей, 1991.

Summary

From Vienna to Vilnius: The Technology of Bentwood Furniture, Factories, and Their Production in the Late Nineteenth – Early Twentieth Century

Eglė Bagušinskaitė

Keywords: bentwood / Viennese furniture, Michael Thonet, Leiba Gilels, Bukowiena.

The impact of the European modernisation process, innovations, the introduction of modern technologies and efficient production methods, as well as the application of new materials and design in furniture production in Vilnius began only in the late 19th century. At that time, furniture production in Vilnius was concentrated exclusively in the hands of craftsmen, and it was not until the late 19th century that the owners of furniture factories, who came from the merchant class rather than craftsmen's guilds, emerged as a separate group.

Bentwood, or so-called Viennese furniture, occupies a unique place in the history of furniture, marking the beginning of mass production. It is a unique product of the modernisation of furniture production. In the article, attention is given to the specific production features of bentwood furniture, its design solutions, and the most important European companies and factories that produced this furniture. The emergence of local producers and their desire to establish themselves on the market and compete with imported products is discussed. At first, the Vilnius factories that produced complete sets of furniture are presented. Then, the factories that produced only individual parts (wooden rods) for bentwood furniture are discussed. The article is illustrated with surviving examples, which testify to the comprehensive knowledge and adoption of technology, design, and marking in the production of bentwood furniture.